

Makale Bilgisi / Article Info

Geliş / Received: 14.06.2024

Kabul / Accepted: 21.08.2024

Araştırma Makalesi / Research Article

DOI: 10.55666/folklor.1501421

**MEKTUP YAZMA SANATINDA BİR KARŞILAŞTIRMA
ÖRNEĞİ-MEY ZİYÂDE VE FATMA ALİYE**

Rumeysa BAKIR DAYI*

Öz

Türk ve Arap edebiyatı, Arapça ve Türkçe gibi yıllar boyunca aralarında dilbilim açısından yakınlık bulunmamasına rağmen belirli dönemlerde aynı topraklarda yaşam sürmeleri ve buna bağlı olarak medeniyetlerin yakınlaşmasıyla birbirlerinden etkilenmişlerdir. Her iki edebiyatta da divan edebiyatından başlayan yeni edebî türlerin gelişimi kendini göstermiştir. Mektup yazma sanatı da bu yeni edebî türler arasında olup yazının icadı ile başlamış olsa da edebî anlamda 19.yy'da vücut bulmuştur.

Mektup yazma sanatı çerçevesinde resmi ve bireysel olarak erkek ya da kadın fark etmeksizin farklı konularda yazılar yayınlanmıştır. Çalışmada ön plana çıkarılmak istenen ise biri Arap edebiyatından Mey Ziyâde, diğeri Türk edebiyatından Fatma Aliye Hanım'ın mektup yazma sanatını kullanma şekilleridir. Aynı yüzyılın kadın edebiyatçılarından Mey Ziyâde ve Fatma Aliye Hanım mektup sanatında eser veren yazarlardan olup kadınları cesaretlendirme, bilgilendirme ya da kadının toplumdaki yerini vurgulamakla kalmaz, aynı zamanda kadınların kendi aralarında yazdıkları mektupları da ele almışlardır. Her iki kadın yazar da gerek eğitimleri ve kaleme aldıklarıyla gerekse edebî toplantılar düzenlemeleri, toplumsal kuruluşlarda öncü isim oluşları bağlamında Arap ve Türk edebiyatında önemli yere sahip olmuşlardır.

Çalışma, mektup sanatından kısaca bahsedilen bir giriş bölümünden sonra her iki yazarın hayatlarını, edebî kişiliklerini ve eserlerini ele alan birinci bölüm ve adı geçen bu iki sanatçının mektup yazma sanatına katkılarını ve eserlerinde bunu nasıl işlediklerinden oluşan ikinci bölümden oluşmaktadır. Çalışmada Fatma Aliye Hanım'ın *Levâiyih-i Hayat*'i (Hayat Sahneleri), Mey Ziyâde'nin *Resâilu Mey*'i (Mey'in Mektupları) ana kaynak olarak ele alınmıştır. *Levâiyih-i Hayat*'ta beş kadının kendi aralarında evlilik başlığı altında toplumdaki erkek-kadın kavramları, kız çocuklarının eğitiminin önemi, kadının toplumdaki saygınlığı, o dönemlerde evlilikte asıl beklentilerin ne olabileceği mektuplar vasıtasıyla aktarılmıştır. *Resâilu Mey* ise Mey Ziyâde'nin dostu Cibrân Halîl Cibrân'dan edebî hayranlık duyduğu Yakûb Sarrûf'a, Mısırlı yazar Melek Hanefî Nâsîf'e, Mısırlı felsefeci Lütfî es-Seyyid'e kadar birçok isimle mektuplaşmasını içermektedir. Mektuplarında Fatma Aliye Hanım gibi Doğulu kadınlarını ele almış, onlar adına edebî felsefî ya da dinî sorularını yöneltmiştir.

Fatma Aliye Hanım ve Mey Ziyâde hakkında ferdi çalışmaların mevcut bulunmasıyla birlikte her iki edebiyatçının hayatı ve edebî karşılaştırılmasının yapılmamış olması, eserler bağlamında da *Levâiyih-i Hayat* ve *Resâilu Mey* 'in mektup yazma sanatı çerçevesinde ele alınması ile çalışmanın edebî alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mektup, Fatma Aliye, Mey Ziyâde, Levâiyih-i Hayat, Resâilu Mey.

* Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri Bölümü, Arap Dili Belagatı Ana Bilim Dalı, Bayburt/Türkiye. rbakirdayi@bayburt.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8945-8776.

A COMPARISON EXAMPLE IN THE ART OF LETTER WRITING - MEY ZİYÂDE AND FATMA ALIYE

Abstract

Although Turkish and Arabic literature, like Arabic and Turkish, have not been linguistically close for years, they have been influenced by each other due to living in the same lands at certain periods and the rapprochement of civilizations accordingly. The development of new literary genres, starting from divan literature, has manifested itself in both literatures. The art of letter writing is among these new literary genres and although it started with the invention of writing, it came into existence in a literary sense in the 19th century.

Within the framework of the art of letter writing, articles have been published on different subjects, both officially and individually, regardless of whether they are men or women. What is wanted to be highlighted in the study is the way of using the art of letter writing, one of which is May Ziyâde from Arabic literature and the other is Fatma Aliye Hanım from Turkish literature. May Ziyâde and Fatma Aliye Hanım, women writers of the same century, were among the writers who wrote works in the art of letters, and they not only encouraged and informed women or emphasized the place of women in society, but also dealt with the letters that women wrote to each other. Both women writers have an important place in Arabic and Turkish literature, both in terms of their education and writings, organizing literary meetings, and being pioneers in social organizations.

The study consists of an introductory part that briefly mentions the art of letters, then a first part that deals with the lives, literary personalities and works of both writers, and a second part that consists of the contributions of these two artists to the art of letter writing and how they handle it in their Works. In the study, Fatma Aliye Hanım's *Levâiyih-i Hayat* (Life Scenes) and May Ziyâde's *Resâilu May* (May's Letters) were used as the main sources. In *Levâiyih-i Hayat*, under the title of marriage between five women, the concepts of man and woman in society, the importance of girls' education, the prestige of women in society, and what the real expectations in marriage at that time might have been were conveyed through letters. *Resâilu May*, on the other hand, includes May Ziyâde's correspondence with many people, from her friend Cibrân Halîl Cibrân to her literary admirer Yakûb Sarrûf, Egyptian writer Melek Hanefî Nâsîf, and Egyptian philosopher Lütfî es-Seyyid. In his letters, he discussed Eastern women such as Fatma Aliye Hanım and asked literary, philosophical or religious questions on their behalf.

Although there are individual studies about Fatma Aliye Hanım and May Ziyâde, it is thought that the study will contribute to the literary field by examining *Levâiyih-i Hayat* and *Resâilu May* within the framework of the art of letter writing, as the vital and literary comparison of both literary figures has not been made.

Keywords: The Art of Letter Writing, Fatma Aliye Hanım, May Ziyâde, *Levâiyih-i Hayat*, *Resâilu May*

Giriş

Mektup kelimesi Arapça ketebe (yazdı) fiilinin ism-i mef'ul sigasında gelmiş olup yazılan, yazılmış şey anlamına gelmekte olup bir şey haber vermek, sormak, istemek veya duyguları bildirmek için birine çoğunlukla posta yoluyla gönderilen, zarfa konulmuş yazılı kâğıt, nâmedir (Şükrü Haluk Akalın, 2011, s. 1647). Uzakta bulunan insanların birbirlerinden haber alma ihtiyaçlarından doğan, bir yazı türü olan mektup insanların yazıyı bulmaları ile başlangıç göstermektedir. Bunun bir kanıtı olarak Mısır'da Firavunların mesela III. IV. Amenofis'in (ki M.Ö. 15 ya da 14.yy) diplomatik mektupları gün yüzüne çıkmıştır. Hatta Firavunlar ve Hitit kralları arasında geçen hâl hatır sorma amaçlı mektuplar da Hattuşaş arşivinde bulunmuştur. Tarihi seyrine bakıldığında ilk mektuplaşmalar insanların haber alma amacı ile ortaya çıkmış, daha sonraları insanların birbirlerine olan sevgi ve muhabbetlerini paylaşma aracı haline gelmiştir. Eski çağ Yunan felsefesinden Eflâtun'un, Epiküros'un (M.Ö. 341/270) mektuplaşmaları da Yunan edebiyatındaki mektup türü edebî yazmalara örnek teşkil etmektedir. Mektuplaşma yazının icadıyla vücut bulmuş olsa bile edebî anlamda mektup yazma sanatı, Batı edebiyatında 16-17.yy'da Rönesans döneminde özellikle Fransa'da sonra bütün Avrupa'da kendini göstermiştir (Donbay, 2011: 85; Emir, 1977: 10-12).

İnsanların belli bir olay ya da durum karşısındaki duygu ve düşüncelerini paylaştığı mektuplar, kâtibi ya da yaşanılan dönemi için tarihi belge niteliği taşımaktadır. Mektuplaşma sanatı yazılış amacına göre iş mektupları, özel mektuplar ve edebî mektuplar olmak üzere üçe ayrılır. Özel mektuplar şahsi mektup olup kişilerin yakın oldukları kişilere aşk, taziye, tebrik, teşekkür etme, özür dileme ya da davet gibi konuları barındıran mektuplardır. Edebî mektuplar edebiyatçıların, sanatçıların ya da filozofların edebiyat, kültür ve düşünsel alanda fikirlerini paylaştıkları çalışmalarıdır. Yaşadığı döneme ışık tutması, tarihi belge oluşu ayrıca hayatın farklı yönlerini daha özgür bir üslupla anlatılmış olması mektup sanatına edebî değer kazandırmıştır.

Bazı yazarlar da mektuplarını dergi ve gazetelerde yayınlamışlardır. Başka birine özel olarak yazılan mektubun gazete ve dergi vasıtasıyla herkesin okuma imkânı bulması açık mektup şeklidir. Mektup sanatına özgü samimi ve doğal anlatım tarzının kullanılması, şahsi veya toplumsal bir konu ya da bir problem üzerine konuların var olması bu türde de bulunmaktadır. Tek farkı tek kişiye yazılan mektupların herkes tarafından açık erişiminin bulunmasıdır (E. Özdemir, 2008: 8).

18.yy. edebiyatında kendini artık bir edebî tür olarak gösteren mektup yazma sanatının daha öncesi Batı edebiyatındaki örnekleri şu şekilde sıralanabilir; İtalya'nın ünlü şair ve siyasetçisi Dante'nin (1265/1321) sürgünde yaşadığı siyasi ihtirasları konu aldığı on üç şiiri, yine İtalyan şair Petrarca'nın (1304/1374) yaşadığı dönemin siyasi tarihini anlatan mektupları, Almanya'nın ünlü teoloğu ve Protestanlığın babası sayılan Martin Luther'in piskoposlara gönderdiği mektuplar. 18.yy örnekleri arasında ise Richardson'un *Pamela*'sı, Goethe'nin *Genç Werther'in Acıları* verilebilir (Donbay, 2011: 86,87; Emir, 1977: 13,14). Türk edebiyatında mektup sanatının geçmişi oldukça eski olup Türkistan'da bulunan bir babanın oğluna yazdığı Uygurca mektubu, Fuzuli'nin *Şikayetnâmesi* eski Türk edebiyatının ilk örneklerindedir. Bunun yanında Tanzimat döneminden Cumhuriyet dönemine kadar Şinasi'den Namık Kemal'e, Cumhuriyet döneminde Nazım Hikmet'ten Sait Faik Abasıyanık'a kadar birçok isimden bahsedilebilir. Türk edebiyatında açık mektup türünde Nurullah Ataç'ın (1898-1957) *Okuruma Mektuplar*, ardından Mısırlı düşünür ve tarihçi Ahmed Emîn'in (1886-1954) *Îlâ Veledî* adlı çalışmalarını Hilâl dergisinde yayınlamaları örnek olarak verilebilir (Donbay, 2011: 87-89).

Arap edebiyatında İslami dönem öncesi mektup sanatı kısa, sade ve söz sanatlarından uzak ama hikmetli sözleri ve atasözlerini barındırmış olup daha çok mevzuyla karşı tarafa aktarma amaçlı kullanılmıştır. İslami dönemde Hz. Peygamber ve halifeler tarafından İslamiyet'e davet amaçlı dinî ve siyasî mektuplar gönderilmiş olup Emevi dönemi ve Abbasi döneminde devletin genişlemesi, bolluğun artması ve sanata değer verilmesi nedeniyle bütün sanatsal faaliyetler gibi mektup sanatı da oldukça genişlemiş, Arapların diğer milletlerle ilişkilerinin artması siyasî ve edebî sanatını önünü açmıştır. Hicri 4.asır ile birlikte mektup sanatı sanatsal öğelerle kendini edebî alanda kendini göstermeye başlamıştır (Esved ve Şavak, 2021: 229, 230).

Modern Arap edebiyatında mektup türü daha çok müellifin vefatından sonra ortaya çıkmış olup, yazıldığı edebiyatçıları tarafından yayımlanmıştır. Yayımlanan eserler, edebiyat, kültür ve siyasî

tarihe fikri öncülük etmesi bakımından daha çok tanınmış yazar ya da siyasetçilere ait olmuş, bu özel mektuplar vesilesiyle onların hayatlarına, edebî kişiliklerine dair bilinmesi mümkün olmayan bilgilere de ulaşılabilmektedir. Modern Arap edebiyatında mektup yazma sanatı, hikâye ve roman sanatı gibi ilk önce gazetelerde yayımlanan tefrika romanlar ile de gelişim göstermiştir. Çağdaş Arap edebiyatında mektup türünde çalışmalar yapanların başında Mey Ziyâde gelmekle birlikte mehcer edebiyatının önu isimlerinden Cibrân Halil Cibrân (1883-1931), Emîn er-Reyhânî (1876-1940), Iraklı dilci, edip, tarihçi ve gazeteci olan Anistâs Mârî el-Kermelî (1866-1947) (Çetiner, 2002, s. 293) Mısırlı şair ve edip olan Mustafa Sâdik er-Râfî (1881-1937) (Ayyıldız, 2006, s. 353,354), Lübnanlı siyasetçi ve âlim Emîr Şekîb Arslan (1869-1946) (Kılıç, 1995, ss. 151-153), çağdaş İslam düşüncesinin öncülerinden Muhammed Reşîd Rızâ (1865-1935), eleştirmen Cebrâ İbrâhîm Cebrâ (1919-1994) ve Ğassân Kenefânî (1937-1972) de mektup türünde eser vermiş edebiyatçılardır (Karabela, 2011: 60).

Osmanlı dönemi kadın romancılığı ilk olarak 1877 yılında Zafer Hanım'ın *Aşk-ı Vatan* romanıyla başlamış, 1895'ten sonra ise hız kazanmış, edebiyat sahnesinde atılım yapmaya başlamıştır. (Arseven, t.y., s. 903) Kadın mektupları özellikle 19.yy'da sadece aşk temalı, güzelliğe yazılan sevdâ dolu sözler gibi konulardan ziyade fikir, sanat ve toplumsal sorunları ele alan mektuplar olmuşlardır. Kadın mektuplarıyla eserler kaleme alan sanatçılar, kahramanlarının yaşadığı olayları hikâyeleştirerek onları ayrıca mektup formatında şekillendirmiştir. Her eser nasıl ki yazıldığı dönemin tarihini, kültürünü ve siyasi ya da dini yaşantısını yansıtıyorsa bu mektuplar da yazarlarının kendi dönemlerinin tarihsel ışığı mahiyetindedir. Çalışmanın ana kahramanları olan Mey Ziyâde ve Fatma Aliye Hanım da farklı ülke ama aynı dönem kadın yazarları olup çocukluk ve edebî yaşantılarındaki benzerlikler, mektup sanatını kullanmaları, kadın haklarını ön plana çekme arzuları bakımından benzerlikler içermektedir. Çalışmada, ilk önce her ikisinin hayatlarına ve edebî üsluplarına yer verip ardından her iki sanatçının edebî hayatlarındaki benzerliklere ve mektup yazma sanatını nasıl ve hangi eserlerinde icra ettiklerine yer verilmiştir.

1-Mey Ziyâde'nin Hayatı

11 Şubat 1886 Filistin-Nâsıra doğumlu, Lübnanlı bir Mârûnî baba ile Filistin asıllı Ortodoks bir annenin çocuğu olan Mey Ziyâde, Arap edebiyatında kadın rönesansı denilebilecek nahda döneminde önemli bir yere sahip hem Filistinli hem de Lübnanlı şair ve yazardır. Arap feminist edebiyatı tarihinin en önemli edebiyatçılarından biri olan Mey Ziyâde, yirminci yüzyılın ilk yarısında Arap ve İslam tarihini felsefe ile harmanlaması ile de meşhur olmuştur (Ziyâde, 1954a: 3). Asıl adı Mârî (Mary) olan Mey Ziyâde, kulağa hoş geldiği ve telaffuzun daha kolay olduğu düşüncesi ile Mey ismini seçmişti. İlk yazılarını kaleme aldığı dönemlerde İzzis Kûbyâ, 'Âydâ, Kenâr, Şeciye, Birinci Deniz Bahriyesi, Matmazel Sahbâ, Hâlid ve Rafet gibi mahlaslar ile Mey Ziyâde yazdığı makale ve hikâyelere imza atardı. Kendisi bu konuda 1921 yılında Cibrân Halil Cibrân'a yolladığı bir mektubunda şöyle yazmıştır: “Gerçek adım Mary’inin ilk ve son seslerinden kısaltılan bir isim tercih ettim. Avrupa dillerinde İzzis Kûbyâ (Isis Copia) gibi birçok isim kullandım. Ne bu ne de diğer isimler birbirinden üstündür. Mahlaslarım çok olmasına rağmen annem ve babamın tek olanı benim.” (Ayyıldız, 2004: 498; Esved ve Şavak, 2021: 240, 241).

Aslında Lübnan'ın Şahtûl köyünde yaşayan babası İlyâs Ziyâde, yirminci yüzyılın ortalarında Filistin'e taşınır ve eğitilmiş, kültür sahibi bir kadın olan-ki Mey Ziyâde'nin eğitiminde büyük rol oynayan-aslen Suriyeli olup memleketi Filistin olan edebiyatçı Nüzhet Muammer ile tanışır ve Filistin Nâsıra şehrine taşınır. Mey Ziyâde de ilkokula Nâsıra'da başlayıp ardından Lübnan'ın Kisravân ilçesindeki 'Ayntûra bölgesinde rahibe manastırına devam etmiştir. Lübnan'a eğitim için gitmiş olsa bile onun içinde Nâsıra, her zaman unutulmaz bir yer edinmiştir. Mey Ziyâde, rahibe okulundan mezun olduktan sonra 1904 yılında ailesiyle birlikte önce Nâsıra'ya 1908 yılında da Mısır, Kahire'ye yerleşmişlerdir. Üniversite eğitimini Kahire'de felsefe ve filoloji alanında yapmıştır. Yabancı dil öğrenmeye oldukça hevesli olup Fransızca, Süryanice, Grekçe, Latince, İngilizce, Almanca, İtalyanca ve İspanyolca dillerini öğrenmenin yanı sıra dillerin tarihçelerini de incelemiştir. Yabancı dilin yanında şarkı söyleme ve enstrüman çalmayla da ilgilenmiş, piyano çalmayı öğrenmiştir (eş-Şeyh, 1994: 4).

1929 yılında babasının, 1931 yılında çok sevdiği Cibrân Halil Cibrân'ın ve ardından 1932 yılında da annesinin vefatı, Mey Ziyâde'nin psikolojik ve fiziksel bağlamda sağlık sorunları

yaşamına sebep olmuş çevresinde bulunan herkesten ayrılarak uzlete çekilmeye itmiştir. Bu dönemde okuma ve yazmayı da bırakan Mey, kendisine ait olan mal varlığına sahip olmak isteyen ve onu oyuna getiren, doktor olan kuzeninin tavsiyesi üzerine Lübnan'a gelir ve rehabilitasyon merkezinde tedavi görür. Yatırıldığı ve psikolojik işkenceler gördüğü el-Uşfûriyye hastanesinden arkadaşları tarafından çıkarılmış, sağlığı iyileşene kadar başka bir hastanede tedavisine devam etmiştir. Hatta arkadaşlarına burada yaşadığı dönemi “*el-Leyâlî'l-Uşfûriyye*” (Uşfuriyye Geceleri) adıyla kitap yapmak istediğini söylemiştir. Yıllarca Beyrut'ta bir kır evinde yaşayan Mey Ziyâde, sağlıklı olduğunu kanıtlayan bir rapor alarak tekrar Mısır'a dönmüş, 19 Ekim 1941 yılında kalp çarpıntısı ve nefes darlığı sebebiyle vefat etmiştir. Ardından bir anma töreni düzenlenmiş, kendisi hakkında methiye niteliğinde pek çok makale ve düşünce yazısı yayımlanmıştır (Ziyâde, 1954a: 9).

Gazetecilik alanında öne çıkan isimler arasında bulunan Mey Ziyâde, özellikle Mısır basınında kendine özgü bir üslupla sosyal etki yaratan yazılar yazıyordu. Yazıları tutkulu ve güçlü duygularla dolu bir üslupla ve toplumsal sorunlara değinilerek yazıldığı için birçok kesim tarafından dikkate alınmıştır. Selim en-Nakkâş tarafından İskenderiye'de kurulan Mısır'ın siyasi ve edebiyat gazetesi olan el-Mahrûsâ gazetesinde (URL-1) “Kızların Günlükleri” başlığı altında özel bir bölümü bulunmakta olup yazılarını cesur bir üslupla orada takma adlarla yayınlamaktaydı (Ziyâde, 1954a: 7). Bunun yanında “Haftalık Siyaset” başlığı altında gazete okurlarının var olan sorularına cevap vermek isteyen kişiler tarafından cevaplandırıldığı yeni bir sayfa kurmuştur. Mey, genç kesimin de gazeteye ilgisini artırmak amacıyla *Haliyyetu'n-Nahl* (Arı Kovanı) başlığı altında sanatsal çalışmaların ağır bastığı bir bölüm kurmuştur. Fakat gazetecilikten ziyade özgür bir yazar olmayı tercih eden Mey'in gazetecilik serüveni kısa sürmüştür (Aytaç, 2002: 72; eş-Şeyh, 1994: 6).

1912 yılında Salı Seminerleri ya da Salı Konuşmaları adıyla çevrilebilecek edebiyat salonları kurmaya karar vermiş olan Mey Ziyâde, babasının Kahire'deki evini bu edebî sohbetlerin haftalık olarak yapılması için mekân olarak kullanmıştır. Kurulmasının ardından yirmi yıl kadar düzenli ve istikrarlı bir şekilde devam eden bu edebiyat salonlarına katılımcıların ilgisi de oldukça büyük olmuştur. Nitekim bu salonlar ve Mey Ziyâde için el-Akkâd şunları söylemiştir: “O, görüşleri, ruh halleri, kültürler ve görüşleri farklı olan bir topluluk arasında konuşmaları yönetme ve hatta bu yetenekten daha fazlası ile donatılmış bir kişiliktir.” (eş-Şeyh, 1994: 18).

Edebî tarzı ve eserlerine gelince; Mey Ziyâde kendi edebî döneminde “el-Edîbetu'n-Nâbiğa” (Üstün Yetenekli Edip) lakabını yazma yeteneği ve topluluk önündeki hitabeti ile kazanmış olup, kaleminin olgun ve sade oluşu ile birlikte stilini farklı kılan şeylerden biri de yabancı dillere de vakıf olup Batı kültürüyle içi içe oluşudur. Okuyucu onun yazılarında ve hitabetinde İngilizcenin dengeli ve mizahi duruşunu, Almancanın kesinliğini ve muhakemesini, Fransızcanın zarafetini ve diğer Latin dillerinin canlılığını bir arada görmektedir. Mey Ziyâde'yi diğer nahda dönemi yazarları arasında cazip kılan onun fikrini güçlü şekilde ortaya koyup ikna kabiliyetinin yüksek oluşudur. Bunun yanında sahip olduğu kelime dağarcığının genişliği ve kelimeleri gizemli bir üslupla, manevi söz ve duygularla süsleyip etkili kullanması okuyucunun zihninde tatlı bir hayal gücünü canlandırmış ve her kesimden okuyucuyu kendine çekmiştir. Okuyucunun yanında edebiyat camiasının da övgüsünü de kazanmıştır. Örneğin Mısırlı yazar Mustafa Sâdık er-Râfi'(1880-1937) Ziyâde'ye “Arap Kaleminin Kadını” diye lakap verirken, Lübnanlı yazar Emîr Şekîb Arslan (1869-1946) ona “Yüzyılın Kadın Edibi” unvanını vermiştir. Eserleri de şu şekildedir;

a) el-Musâvât (Eşitlik): Mey Ziyâde'nin önce sosyal sınıflardan bahsettiği, ardından aristokrasi, kölelik ve demokrasi gibi terimlerin yanında sosyalizm ve anarşizm kavramlarının Avrupa tarihindeki yerini ele aldığı el-Musâvât kitabı, insanlığın tarihsel sosyal gelişimini ve modern çağda hakim olan sosyal sistemlerle ilgili olup içerisinde güç ve yönetimle alakalı birçok kavramın tanımlamasını da yapmaktadır.(Ziyâde, 2012a)

b) Bâhîsetü'l-Bâdiye (Çöl Araştırmacısı): Ünlü dilbilimci Hanefî Nâsîf'in kızı, Bâhîsetü'l-Bâdiye lakabını kullanan, Mısırlı yazar Melek Hanefî Nâsîf'i ele aldığı eleştirel bir çalışma niteliğindeki bir kitaptır. Melek Hanefî'nin sosyal reformcu oluşu, edebiyat ve sosyal alanlarda düşüncelerini ve duygularını kolaylıkla ifade etmesi ve bunun yanında son dönemlerde topluluk önünde hitabet sanatıyla ün yapmış ilk kadın oluşu, Mey Ziyâde'nin Melek Hanefî'yi seçme nedenleri arasındadır (Ziyâde, 1954b: 12). Bu eserinde Melek Hanefî özelinde Doğulu kadınların

çevre ve doğalarını incelemiş, onların hayattaki yükümlülüklerini ve haklarını ortaya koymaya çalışmıştır (Çiçek, 2021; 11, 12).

c) Beyne'l-Cezir ve'l-Med (Med Cezir Arasında): Kitabında edebiyat, sanat ve medeniyetle ilgili çalışmaları ve araştırmaları ele alan Mey Ziyâde, bu eserinde Arap diline sahiplenmenin önemini, Arapları bunun gerekliliğine yönlendirmeyi ve Arapçaya sahip olduğu değeri vermeyi ele almıştır. Bu çalışma, 20.yy'ın özellikle nahda döneminde milletlerin ve medeniyetlerin hayatta kalma, yeniden canlanmasında dilin ne denli önemli olduğunu vurgulamak amacıyla kaleme alınmıştır. Bahsedilen bu dönemlerde Arap dilinin yaşadığı tarihsel süreçler ve manda rejimleri dolayısıyla Arap ülkelerindeki yabancı dil eğitiminin yaygınlaşması ve bu nedenle Arapçanın sahip olduğu değerinin yükseliş ve inişleri nedeniyle eser, med cezir adını almıştır.

d) Rucû'l-Mevceti (Dalganın Dönüşü): Mey Ziyâde, bu romanında kocası Albert'e çok büyük bir sevgiyle bağlı olan ve ona Yvonne adında bir kız çocuğu veren Margaret isimli kadının yaşadığı ihanet olayları nedeniyle aşk ve sadakat değerlerini kaybetme şeklini irdelemiştir. Romanın süre gelen kısımlarında Margaret, Albert'in sevgilisi ve kendi arkadaşı Belanş ile yüzleşir. Ardından Margaret kendisini çok seven amcasının oğlu Roger'la evlenme aşamasına geçer. Bu kısımda Mey Ziyâde, Margaret'in Albert'e olan aşkını unutamaması ve ona âşık olan Roger'la birlikte olma arasında yaşadığı psikolojik çatışmayı ve içinde yaşadığı bu kafa karışıklığını anlatmaya çalışmıştır. Eser *Dalganın Dönüşü* adıyla 2017 yılında Gamze Yüçetürk tarafından çevrilmiştir (Ziyâde, 2017).

e) Sevânihu Fetât (Kız Çocuğunun Uğuru): Sevânihu Fetât adlı çalışma, hayata ve insan ruhuna ilişkin düşünce ve görüşleri içermekte olup, Arap dünyasının ünlü kadın yazarlar ve Arap edebiyatının nahda dönemi üzerinde çalışmalar yapan edebiyatçıları arasında olan Mey'in görüşlerini güzel ve belagatlı şekilde dile getirdiği kitaptır. Feminizm edebiyatına katkıda bulunmak ve kadının hayattaki yerini göstermek amacıyla hayr, uğurlu anlamına gelen Sevânih kelimesini de kullanmıştır (Ziyâde, t.y.).

f) Zulümât ve Eşi'a (Karanlıklar ve Işıklar): Doğu kadınlarını ilgilendiren konulara yer verilen eserde, kadınlara yönelik farkındalıkları ele alan Mey Ziyâde, bu çalışmasını birçok edebî makaleleri bir araya getirerek oluşturmuştur. Bu kitabında Mey Ziyâde, modern çağda doğulu kadınları ve onların uygarlık, sosyal, siyasal ve kültürel alanda gelişmelerine katkıda bulunan konuları ele almanın yanı sıra, insana yakışır bir yaşam, özgürlük gibi toplumsal haklarını kullanmasının önemini açıklığa kavuşturmak istemiştir. Bu çalışma, kültürel yönleri sebebiyle Mey Ziyâde'nin 20.yy'ın ilk yarısındaki popüler feminist çalışmalarından biri olarak kabul edilir (Ziyâde, 2012b).

g) Ayşe Teymûr: Mısırlı yazar ve şair Ayşe Teymûr hakkında kaleme aldığı bu eser, Mey Ziyâde'nin edebiyat ve bilim dünyasının önde gelen isimleri arasına girmesine ön ayak olmuştur. Ayşe Teymûr'nin babasının Türk-Kürt asıllı oluşu, kendisinin doğduğu topraklar olan Mısır'ın dili Arapçayı kullanması ve bunun yanında Türk-Arap medreselerinin edip dili olan Farsçayı şiirlerinde kullanması ile Mey Ziyâde ona üç dilli şair lakabını vermiş, Teymûr'nin Arapça, Türkçe ve Farsça olmak üzere yazdığı şiir koleksiyonlarından bahsetmiştir. Döneminin kadın haklarını dile getiren ilk feminist yazar olması hasebiyle ve görüşlerini destekleyen Ziyâde, Teymûr'nin eserini yedi bölüme ayırmıştır. İlk bölümde hayatından edebiyat ve şiirle ilgilenmesinde ön ayak olan babası ile ilişkisine, yetişmesinde etken olan çevresel faktörlere, çalışmalarındaki dil çeşitliliğine ve ardından çocuk sevgisi, aile ve ibadet hayatı, yaşlılarla sohbet etmek gibi toplumun çekirdek sorunlarını kadar kaleme aldığı bütün hikâyeleri ve şiirlerini değerlendirmiştir. Teymûr'yeyi ele almasındaki amaç onun sadece edebiyatçı oluşu değil, Ortadoğu'daki kadınların sesini duyurmak için verdiği kıymetli mücadelede öncü kimliğini taşımasıdır (Kalyon & Hager, 2023: 1960, 1961).

h) Ğâyetu'l-Hayât (Hayatın Amacı): Mey Ziyâde bu çalışmasını, Arap kadınına umut aşılacak, ruhunu yenilemesine sebep olmak ve hedeflerine ulaşma yolunda onu teşvik etmek için kaleme almıştır. Ortadoğu'nun sıkıntı ve acı içinde olduğunu savunduğu kadınlarının ruhunu iyileştirmek, onların yanında olmak ve hayattaki amaçlarına ulaşmalarındaki ilacı bulmaya kilitlemiştir kendini (Ziyâde, 2013).

i) Verde el-Yâzicî: Kadın edebiyatının öncülerden biri olan Lübnanlı yazar ve şair Verde el-Yâzicî'nin hayatını, düşüncelerini ve şiirlerini ele aldığı kitabında Mey Ziyâde, onun Hâdikatu'l-Verd (Gül Bahçesi) adlı şiir divanında farklı bir bakış açısına sahip olduğunu vurgulamıştır (Ziyâde, 1980).

i) İbtisâmât ve Dümu` (Gülümsemeler ve Gözyaşları): Dilbilimci Friedrich Mix Müller tarafından yazılan eser Mey Ziyâde'nin tercümesini yaptığı bir eserdir. Eser; sevinç-üzüntü, yaşam-ölüm, gülümseme ve gözyaşı gibi birbirine zıt anıların anlatıldığı bir kitaptır. Bir kişinin içinde bulunduğu koşullar ne olursa olsun yaşadığı rekabet hallerini, kinlerini, streslerini, yaşadığı durumlarla alay etmelerini konu edinmiştir. Okuyucu bu eserde birçok duyguyu aynı anda görebildiği gibi kitap hem geçmiş hem şimdiki hem de gelecek zamandan bütün nesilleri aynı anda kendine bağlamaktadır (Müller, 2012).

j) Matbu Eserleri: es-Sahâif (Sayfalar): Abbâs Mahmûd Akkâd'ın *Mutâla'âtu'l-Kütubi ve'l-Hayât* adlı eserini eleştirdiği, farklı dergilerde yer alan çeşitli makale mecmuasıdır.

k) Kelimât ve İşârât (Kelimeler ve İşaretler): Çeşitli sosyal, bilimsel ve felsefî konuları ele alan edebî konuşmalardan oluşan bir koleksiyon (eş-Şeyh, 1994: 20).

l) el-Hubbu fi'l-'Azâb (Azapta Aşk): İngilizceden çevrilmiş tercüme roman.

m) Ezâhîru Hulm (Rüya Çiçekleri): Mey Ziyâde'nin takma isimle kalem aldığı, Fransızca şiir divanıdır.

Bu çalışmalarının yanında dört hikaye, üç roman, beş edebî araştırma makalesi, on altı bilimsel konferans, Fransız şiiri üzerine inceleme gibi otuz araştırma makalesi ve sayfa aralığı 1-25 arasında değişen yazma eserleri de mevcuttur (eş-Şeyh, 1994: 61).

1.2. Fatma Aliye Hanım'ın Hayatı

22 Ekim 1862 yılında İstanbul'da doğan Fatma Aliye Hanım'ın babası Osmanlı devlet ricalinden Ahmet Cevdet Paşa (Tanpınar, 1988: 159-179), annesi Advîye Rabia Hanım'dır. Ahmet Cevdet Paşa'nın devlet işleri nedeniyle Beyrut, Halep, Şam gibi Bilâdü's-Şark bölgesinde ve şu an Arnavut sınırlarında bulunan Yanya'da yaşamış, eğitimlerini birçok özel hocalardan ders almak suretiyle tamamlamıştır. Babasının vefatı üzerine Beyrut'tan İstanbul'a dönüş yapmış, aynı yıl Kolağası Fâik Bey'le evlenmiş, Hatice, Ayşe, Nimet ve Zübeyde adında dört kız sahibi olmuştur (Parsova & Piri, 2018: 131).

Çocukluğundan beri birçok eğitim almış Fatma Aliye Hanım için ilki babası, ikincisi Tanzimat döneminin ilk popüler yazarlarından biri olan Ahmet Mithat Efendi'nin (1844-1912) etkisi oldukça fazladır. Ahmet Mithat Efendi'yi eserleri vasıtasıyla tanımış, zamanla mektuplaşmaya başlamıştır. Bu mektuplaşmalar sırasında Fatma Aliye Hanım, Ahmet Mithat Efendi'den edebî faydalar sağlamış, ikisi birlikte *Hayal ve Hakikat* isimli romanı çevirmişlerdir. Ayrıca Ahmet Mithat Efendi de *Fatma Aliye Hanım yahud Bir Muharrire-i Osmaniyye'nin Neşeti* adı altında bir kadın yazar için ilk monografi eser yazmıştır (Aşa, 1995: 261; Koç, 2012: 193).

Fatma Aliye Hanım da Mey Ziyâde gibi yazma hayatına takma isimlerle başlamıştır. Yazılarında ilk olarak "Bir Kadın" mahlasını kullanmıştır. Bu takma isimle Tercümân-ı Hakikat (Tekin, 2011: 497,498) ve Servet (URL-2) (Osmanlı döneminde 1888 yılında Nicolaidis tarafından önce Karamanlıca çıkarmak istediği ama Osmanlıca çıkardığı gazetedir. Türk edebiyatında bilinen Servet-i Fünûn dergisi ise onun fen ekidir. Detaylı bilgi için; Andı, 2006) dergilerinde George Ohnet'in *Volonté* romanını *Merâm* adıyla çevirisini yayınlamış, müterciminin kadın olması sebebiyle edebî çevreden oldukça ilgi görmüştür. Bu ilginin ardından Fatma Aliye Hanım, Tercümân-ı Hakikat dergisinde kadınlar hakkında yazılar kaleme almış, "Mütercime-i Merâm, Aliye" adını kullanmıştır. Kendi gerçek adını ilk kez 1890 yılında *Sûrat: Eiler'in Prensese Yirmi Birinci Mektubu* adlı yazısında kullanmış ve öyle devam etmiştir (Banarlı, 2001: 993; Canbaz Yumuşak, 2013: 105).

Fatma Aliye Hanım 1924 yılında sağlık durumunun bozulması nedeniyle yazmayı bırakmış, sadece sanat ve edebiyat faaliyetlerini takip etmiştir. En küçük kızı Zübeyde İsmet Hanım'ın Katolik rahibesi olmak isteyip ailesinden ayrılmak istemesi, Fatma Aliye Hanım'da büyük bir sarsıntı oluşturmuş, 1936 yılında da İstanbul'da vefat etmiştir (Parsova & Piri, 2018: 133).

Edebiyat ve sanat alanının dışında döneminin sosyal faaliyetleri içinde de bulunan Fatma Aliye Hanım, o dönem yaşanan Osmanlı-Yunan Savaşı (Otuz Gün Savaşı-1897) sırasında şehit ve gazi olanların aileleri için Cem'iyet-i İmdâdiyye adında yardım derneği kurmuştur. Ayrıca Hilâl-i Ahmer'in de ilk kadın üyesi olup bu yaptığı girişimlerinden dolayı II. Abdülhamid tarafından berat

kazanmış, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından da madalya verilmiştir (Kurnaz, 2007: 132).

Edebî kişiliği ve eserlerine gelince Fatma Aliye Hanım, eserlerinde bazen Fransızca kelimelere yer verse de genellikle Tanzimat döneminin sade dil kullanımını tercih eden Fatma Aliye Hanım, ilk romanlarında daha duygusal bir yaklaşım sergilerken daha sonraları olayları realist bir şekilde ele almıştır. Edebiyatta yazdıklarından ziyade edebiyat ve toplumsal anlamda ilk kadın oluşu ile gündeme gelmiş olan Fatma Aliye Hanım, Tanzimat döneminde mektuplaşma sanatını ve bu sanatı kullanarak roman yazan ilk edebiyatçı da olmuştur. Yazılarında kadın ve aile sorunlarına yer veren Fatma Aliye Hanım, kız çocuklarının ve Türk kadınlarının eğitilmesi üzerine oldukça yoğunlaşmıştır. Zira ona göre din ve toplum bakımından erkeğin görevi ve sorumluluğu kadar kadının da sorumluluğu vardır ve bu sorumluluğu eğitim ile alabilirler. Eğitim anlamında Doğu'nun tecrübesinin ve Batı'nın tekniğinin alınması ile istenilen İslami gelişime erişilebileceği düşüncesindedir ve kalemini de bu bağlamda kullanmış cesur bir yazardır.

a) Merâm: George Ohnet'in *Volonté* isimli romanın 1891 yılında "Bir Kadın" takma adıyla çıkardığı tercüme eser olup, Fatma Aliye Hanım'ın yazı dünyasına adım attığı ilk eserdir.

b) Hayal ve Hakikat: 1891 yılında Ahmet Mithat Efendi ile birlikte yazdığı ve Tercümân-ı Hakikat gazetesinde tefrika roman olarak yayınladıkları eserdir. Burada da kendisi yine takma adını kullanmıştır (Parsova & Piri, 2018: 132).

c) Muhâdarât: Fatma Aliye Hanım'ın 1891 yılında kendi adı ile yazdığı ilk roman olup, eserde Osmanlı dönemindeki varlıklı ailelerin hayatlarını ele almış, bu toplumlarda baskı ile yapılan evliliklerin nasıl sonuçlandığına değinmiştir. Bunun yanında eserde güzel ahlak, sadakat, vefa ve dürüstlük gibi değerlere de yer verilmiştir (Hanım, 2005; M. Özdemir & İdi Tulumcu Feride, 2017: 723-725).

d) Nisvân-ı İslâm (İslam Kadınları)ç: Fatma Aliye Hanım ne Batı ne de Doğu düşüncesini baskın şekilde yansıtmıştır eserlerinde. Fakat İslami duygulara ve İslamiyet'in doğru tanıtılmasına önem vermiş, yabancı milletlere Müslüman Osmanlı Türk aile hayatını, kadının bu toplumdaki yerini anlatan kitabıdır. 1891 yılında önce Tercümân-ı Hakikat gazetesinde tefrika şeklinde yayımlandıktan sonra toplanıp kitap haline getirilmiştir. Eser önce Rus şarkiyatçı, dilbilimci ve tercüman Madam Gülnar olarak bilinen Olga de Lebedeff'in (d. 1854) (Akün, 1996) İstanbul'da bulunan Türk aile hayatını ve Türk kadının yaşayış tarzını merak edip seçkin ailelerle - ki bunlardan biri Fatma Aliye Hanım'ın babası Ahmet Cevdet Paşa'dır- temasa geçmesi ve burada Fatma Aliye Hanım ile tanışması ile başlamıştır. İlk olarak Fransızca anlaşılan ikili arasında sıkı bir dostluk başlar. Zaman sonra Ahmet Cevdet Paşa'nın kızına bu yazışmaları yazıya döküp, yayınlamasını talep etmesi üzerine eser ortaya çıkmıştır. Hatta daha sonra 1894 yılında Gülnar Hanım tarafından *Les Femmes Musulmanes* adıyla Fransızcaya çevrilmiş, ardından çok ilgi görünce *Ta'ribu Nisâ'î'l-Müslimîn* adıyla da Arapçaya çevrilmiştir.

e) Re'fet: 1894 yılında İstanbul'da yayınlanan eserde Fatma Aliye Hanım, öğretmen olmak isteyen genç, yetim bir kızın annesi ile birlikte hayata ve yakın çevresine karşı verdiği mücadeleyi gerçek bir hayattan uyarlayarak yazmıştır (M. Özdemir & Eroğlu, 2016: 79).

f) Üdî: 1900 yılında kaleme aldığı bu eserinde Fatma Aliye Hanım yine kadınlara yönelik bir çalışma sergilemiş, eserde kendi çabasıyla çalışarak hayatta kalma mücadelesi veren bir kadının yaşadıklarını romanlaştırarak diğer kadınlara mesajlar vermiştir. Eser kitaplaştırılmadan önce İkdâm gazetesinde tefrika roman şeklinde yayınlanmıştır (Üstün, 2017: 144). Eser, *Oudi la joueuse de Luth (Lavta Çalan Üdî)* adı ile Fransızcaya çevrilmiştir.

g) Levâyh-i Hayât (Hayat Levhaları): 1898 yılında kaleme alınan bu eser, beş kadın kahramanın evlilikleri ile ilgili konuları ele alan, kendi aralarında yaptıkları mektuplaşmalardan ibarettir. Eser, mektuplaşmayı ele alması ve kadınlar arasında gerçekleşmiş olması nedeniyle çalışmanın daha sonraki bölümünde daha detaylı ele alınacaktır.

h) Taaddüd-i Zevcât'a Zeyl: Osmanlı dönemi hukukçusu ve yazarlarından biri olan Mahmud Esad Efendi'nin çok evlilik hakkında yazdığı Taaddüd-i Zevcât (Evlilik Sayısı) adlı yazısını tamamlamak ya da katkı sağlamak amacıyla İstanbul'da 1899 yılında kaleme aldığı çalışmadır.

i) Terâcim-i Ahvâl-i Felâsife (Filozofların Biyografileri): Felsefe alanında isim yapmış bazı Yunan ve İslam düşünürlerin hayatlarını ele aldığı, bunun yanında felsefenin ve filozofların dinsiz gibi düşünülmesinin haksızlık olduğunu savunduğu 1900 yılında hikâyelerle anlattığı çalışmadır.

i) Tedkîk-i Ecsâm (Cisimlerin/Maddelerin İncelenmesi): Edebiyatın yanında felsefeye de ilgi duyan Fatma Aliye Hanım, bu çalışmasında varlık felsefesi içerisinde madde kavramını açıklamaya çalışmıştır. Bu alanda yapılan çalışmalar arasında öne çıkması ve dikkat çekmesinin nedeni ise ilk kez bir kadın kaleminden çıkmış olmasıdır (Tığlı, 2008: 254).

j) Ahmed Cevdet Paşa: Babasının çocukluğu, eğitimi, yaşadığı olaylar, katıldığı sosyal etkinlikler gibi konuları ele alarak babasının döneminin tarihsel arka görüntüsünü vermiş olduğu eserdir. Eser, 1856 yıllarına kadarki Osmanlı döneminin tarihsel sürecine ışık tutmuştur. Eser, Ahmet Cevdet Paşa'nın bütün hayatını ele alamamış olup bu durum Fatma Aliye Hanım'ın eseri tamamlamadığını göstermektedir.

Bu çalışmalarının yanında Fatma Aliye Hanım'ın yine Osmanlı aile hayatını ele aldığı *Enîn* ve ardından yine tarihi olayları ele aldığı *Târîh-i Osmâniyye'nin Bir Devre-i Mühimmesi-Kosova Zaferi ve Ankara Hezîmeti* adında başka çalışmaları da bulunmaktadır.

2. Mey Ziyâde ve Fatma Aliye Hanım Arasındaki Benzerlikler ve Mektuplaşma Sanatının Yenilenmesindeki Etkileri

Lübnan, Mısır ve Suriye'deki birçok kadın hareketlerini desteklemek ve faaliyete geçirmek için Mey Ziyâde, birçok aktivistle iletişime geçtiği gibi kendi dönemindeki yazar, şair, gazeteci, politikacı ve düşünürlerle de yazışmalar yapmıştır. Mektuplarının genel içeriği genellikle toplumsal reform kapsamında insanın varoluşu olmakla birlikte özelinde kadınların ilerlemesi ve hayata katılımlarını artırmaktır. Bu konu çerçevesinde o dönemlerde kendi çıkardığı mektuplar hem eleştiri hem de çözüm içeren görüşler barındırmaktadır. Mey Ziyâde kadın konusunun dışında tabiatı yeni sıfatlarla tasvirleyerek ve yazarlara yönelik edebî eleştiriye getirerek yazışma sanatına şekil ve muhteva açısından yenilikler getirir. Bu konuda Lübnanlı gazeteci ve edip Antûn el-Cemîl (1887-1948) şöyle demiştir:

Mey Ziyâde'nin saklanmış mektupları mektup edebiyatı için çok güzel bir örnektir. Fransız ediplerinden Flaubert ve Voltaire emsali mektupları vardır ve o mektuplarda sizler bir yazarın eserinden daha fazlasını görebilirsiniz. Bence yazdığı mektupların toplanıp özel bir kitap şeklinde yayınlanması gerekmektedir. Zira bu mektuplar büyük bir bilgelik ve değerli bir edebiyat mirası içermektedir. (Ziyâde, 1954b: 10).

Mektuplaşma sanatındaki üslubu sade ve net olan Ziyâde'nin cümleleri de açık, okuyucuyu ana fikre çekebilme yeteneği kuvvetli olup bu durum mektuplarındaki diyalog gücünü artırıp, içindeki mesajların ilgi çekici olmasını sağlamıştır. Mektuplarını cazip hale getiren diğer bir husus da yazışmalarında duygudan çok aklını, yüreğini, geniş edebî kültürünü ve nezaket içeren etkili hitabetini kullanmasıdır ki bu da arkadaşları tarafından fark edilip günümüze gelmesi için saklanmıştır. Bâhîsetü'l-Bâdiye (Çöl Araştırmacısı) adlı çalışmasında da Mısırlı yazar ve kadın özgürlüğünün önde gelen isimlerinden Melek Hanefî'ye daha onu tanımadan kadın hakları savunuculuğu yapmasından dolayı övgü dolu bir mektup yazmıştır. Ardından Melek Hanefî'den kadınlara sadece anne ve eş olmadıklarını, bunun ötesine geçmelerini gerektiğini hatırlatmasını istemiştir. “Bu nesli şaşkınlık ve tereddüt halinden çel atıp ekip çıkarınız. Kadınlara görevlerini öğreterek özgürleşmelerine yardımcı olun. Kalbin derinliklerinden, hatta sizin sesiniz gibi yaraların derinliklerinden gelen bir ses, fikri seslerin yapmadığını ruhlarda yapabilir.” (Ziyâde, 1954b: 16).

Mey Ziyâde'nin mektupları arasında özel ilgi duyduğu, Mehcer edebiyatının önemli ismi Cibrân Halîl Cibrân'a evlilik, hayal ve hakikat gibi fikri konularda yazdığı mektuplar bulunmaktadır. Mektubunun birinde erkek gibi bir kadının da kocasını erkekler arasından seçmekte tamamen özgür olması gerektiğini savunurken, evlilik hayatında kadından beklenen sadakat ve dürüstlüğü erkek tarafından da beklendiğini hatta bulamayınca kadının başka bir erkeğe eğilim göstermesinin normal karşılanması gerektiğini yazmıştır (Ziyâde, 1954b: 17, 18). Mey ve Cibrân arasında geçen mektuplaşmalar ilk başta çıkan edebî ilişkinin zamanla romantik bir ilişkiye dönüştüğünü göstermiştir. Mey, Cibrân'a olan aşkını muhafazakâr doğulu bir kız edasıyla önce ima yoluyla sonra

mektuplar aracılığıyla yazılı olarak ilan etmiştir. Bunun yanında Mısırlı felsefeci Lütfi es-Seyyid'e (1872-1963) kadınların cenaze töreni gibi törenlere katılamama nedenlerini sorguladığı, Lübnanlı yazar Ya'kûp Sarrûf'a (1852-1927) edebî hayranlığını dile getirdiği, Lübnanlı sosyoloji, gazetecilik ve eğitim alanında öncü isimlerden Julia Tu'ma Dımaşkiyye'ye (1883-1954) ve cesaret vermek istediği Arap genç kızlar gibi birçok isme mektuplar yazdığı görülmektedir (Ziyâde, 1954b).

Eserleri arasında kadınlara özel hitabı olan *Ğâyetü'l-Hayat*'da (Hayatın Amacı) kadınların yaratıcı tarafından verilen özel yeteneklerine, erkeklere kıyasla fiziksel yapılarındaki zayıflıklara rağmen sinirsel, fikirsel ve duygusal bağlamdaki güçlü duruşlarına yer vermiş, kadınları bu meziyetlerine karşı uyanık olmalarını istemiştir. Toplumda sürekli şiddetli, gürültülü, sömürgeleştirici duygularla dolup taşan erkek gruplarının, kadınların asla kendilerinin anlayamayacağı acıyı emme gibi kuvvetli bir yeteneğe sahip oluşlarından bahseder. Evlilik ile eş, evlat, ev ve çevre arasında birçok görevi tek elde üstlenen kadının görevini toplumdaki birçok bakanlıkların tek bir bakanlık çatısı altında toplanmasına benzetmiş, mümkünlüğü zor ve güç olan bu durumun, yaratıcının kadına kendisinden verdiği güçlü mizaç ile mümkün olduğunun da altını çizmiştir (Ziyâde, 2013: 9). Kadın için zorluk hedefe ulaşmak için gösterdiği çaba değil; zorluk ve acı veren şey taleplerinin belirsizlik, sevgisizlik ve geleceğinin önünde umut ışığı olmayan boş bir sayfa şeklinde oluşudur.

Hâkim ve bilge bir kalpte büyük ve şerefli aşkı taşıyan ey Hanımlar! İnsanlığı ilerleten, yolunu kolaylaştıran, yüklerini hafifleten, evlatlarından kahramanlar yaratan, en güzel ruhları, en büyük kalpleri, en asil ruhları yaratan en yetenekli işçidir kadın. Sürekli taşar, içindeki güneşin ışıklarını bireyin, evin ve vatanın ötesine gönderir, her şeye yayılır ve her şeyi aydınlatır. Çünkü aşk, sihirli bir öğretilerdir, bizlere ümit ve hüznün seslerinin susturulmadığı, içinde hayatın kendi sesinin duyulduğu geniş ufuklar açar. (Ziyâde, 2013: 10).

Kadınlara aşkın yanında çalışmanın da önemli olduğunu vurgulayan Mey Ziyâde'ye göre çalışmak zihni aydınlatan, kalbi açan, zamanı dolduran, hayatı lezzetli bir tat veren, yorgun ruhu dindiren, mutsuz doğayı bile tatmin eden bir durumdur. Bunun için "Bırakın çalışsın kadın!" demiştir. Hatta bir kadın eğer kendini sever ve özgüvenine ulaşırsa, kendi kendisinin babası, annesi, kardeşi, arkadaşı ve yoldaşı olur. Zira aile bir gün yok olabilir, kardeşler kendi yollarına gider, arkadaş değişir, dünya gelişir. Eğer kadın çalışır, bireysel bağımsızlığını garanti altına alır ve kendini gerçekleştirirse kendini kaybetmez, unutmaz, kendine yetmeyi ve hayatı yönetmeyi öğrenir (Ziyâde, 2013: 11). Fakat Mey Ziyâde, bunun yanında hayatını süs ve zenginlik üzerine kuran, yaşamın anlamını irdelemeyen kadınları da eleştirmiştir. Bu tür kadınların sadece ilim ve akıl yoluyla dirilebileceklerini savunmuştur (Ziyâde, 2012b: 27). *Kün Sa'iden* (Mutlu Ol) adlı yazısında Ziyâde, "Eğer erkeksen, mutlu ol, çünkü hayatın en büyük anlamı erkekliğin kahramanlığı içinde vücut bulur. Eğer kadınsan mutlu ol. Çünkü kadın erkeğin arzusudur, asaleti güvenin yeri, gülümsemesi ise bütün yorgunlukların ödülüdür." (Ziyâde, 2012b: 62) diyerek kadın ve erkeği varlığın özünde birleştirmiştir.

Kendini kadın hakları savunucusu olarak addeden Mey Ziyâde, Mısır Kız Derneği'nde yaptığı konuşmalardan derlediği *Ğâyetü'l-Hayat* adlı çalışmasının son kısmını Mısır'da Kahire Üniversitesinin kurucularından biri olan ve Mısır'da kadın rönesansının lideri Kasım Emîn'i (1863-1908) saygıyla selamlayıp şu dizelerle kapatmıştır.

فليحيا زعيم النهضة النسائية!
ولتحيا المرأة المصرية ناهضة عاملة!

Yaşasın kadınların rönesansının lideri!

Ve yaşasın yükselen ve çalışan Mısırlı kadın! (Ziyâde, 2013: 12).

Mektuplaşma sanatının Türk edebiyatındaki öncülerinden Fatma Aliye Hanım da Ahmet Midhat Efendi, Muallim Naci gibi usta kalemlerle edebî, sosyal gibi konularda yazışmalar yapmıştır. Tıpkı Mey Ziyâde gibi edebî toplantılarda bulunmuş, kendi toplumunun kadın silüetini daha yüksek yerlere taşımak, onların evlilik ve hayat hakkındaki sorunlarını dile getirmek, eğitilmiş ve dindar Osmanlı Müslüman kadını yetiştirmek için mektuplaşma sanatını kullanmıştır. Kadınlara ilgili olan yazılarını *Hanımlara Mahsus Gazete*(Öztürk, 2020: 533,534) ile *Ümmet ve İnkılâb* (Öksüz, 2001)

adlı gazetelerde ve Meşrutiyet'in ilk renkli ve resimli kadın dergisi olan *Mehâsin* (Uçar, 2022) dergisinde yayımlanmıştır. Bu gazete ve dergiler vasıtasıyla kadın yazarlar hem kendilerini gösterme hem de kadın okuyucu kitlelerini bir araya getirip çalışmalarını cinsiyetleştirmiş, kadınlar arası bir edebî alan oluşturmuştur. Kadın yazarlar, burada diğer kadın yazarlarla çalışmaları hakkında iletişime geçtikleri, düşüncelerini dile getirdikleri mektupları yayımlamış, kısaca yazarların ve okurların dostluklarını, tecrübelerini edebî alanda bir araya getirmişlerdir. Fatma Aliye Hanım da milli birliktelik ve vatan sevgisi yanında kadının bütün alanlardaki yerini ve önemini Muhadarat'tan sonra *Levâyah-i Hayat*'da ele almıştır.

Çalışmanın ana eserlerinden biri olan *Levâyah-i Hayat* (Hayat Sahneleri) (Aliye, 2019) da ilk olarak 1 Haziran 1899 ile 8 Şubat 1900 tarihleri arasında *Hanımlara Mahsus Gazete*'de 11 mektuptan oluşan tefrika roman şeklinde yayınlanmış hemen ardından kitap olarak basılmıştır. (Araştırmada kullanılan eser, Tübitak tarafından desteklenen 217K101 nolu Son Dönem Osmanlı İstanbul'unda Kadın Yazarların Edebî Çevresi adlı projede yayınlanan çalışmadır. Çalışma Latin harflerine aktarılmış orijinal metindir.) Mektuplardan oluşan çalışma, her hafta gazetede dizi gibi bölüm bölüm yayınlanmış, son iki mektup hariç evli kadınların yakınlarına yazdıkları ve tecrübelerini diğer kadınlarla paylaştıkları kamusal bir alan oluşturmuştur. Zira o dönemlerde iletişimin kısıtlı ve sınırlı olduğu da düşünülürse ne kadar kıymetli olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Hayattan manzaralar anlamına gelen eser, kadınların perspektifinden yaşama dair birbirinden renkli ve farklı hayat manzaraları sunmaktadır. Çalışma eğitilmiş kadınların birbirinden farklı erkeklerle yaptıkları evliliklerinde yaşadıkları sorunları ya da arzuladıklarını bulabildikleri ya da bulamadıkları hakkındadır. Eserde mektuplaşan kadınların hepsi kendine mahsus edebî kimliğe sahip, hitap yeteneği yüksek kadınlar olup mektupların ilk 6 tanesi Mehabe ve Fehame isimli iki kuzen arasında geçmiş, 7 ve 8. mektuplar Sabahat ve Fehame arasında geçmektedir. Bu üç kadın evli olup hepsinin evlilik yaşantıları, şekilleri ve beklentileri diğerinden farklıdır. Son iki mektup, Nebahat ve İtimat isimli bekâr iki arkadaş (ki aralarında dünürlük bağı-baldız ve görümce-bulunmaktadır) arasında evlilik hakkında beklentileri ve çevrelerinde gördükleri durumları değerlendiren yazılar barındırmaktadır. Fatma Aliye Hanım bu iki mektupla konuyu toplamış, sonuçlandırmıştır.

Eserde Arapça ve Farsça kelimelere ve terkiplere oldukça yer verilmiştir. Fatma Aliye Hanım'ın yaşadığı dönem esas alırsa Arapça-Türkçe ve Farsça arasındaki sıkı bağlılığın ve benzerliklerin garip gelmemesi daha aşikâr olacaktır.

Eserin ana konusu aşk ve evlilik olmakla birlikte edebî, felsefi ve sosyolojik söyleşilere de oldukça yer verilmiştir. Eserin ilk mektup sahibi Mehabe, evliliği güzel giden, evliliği saadet yeri olarak gören kadındır. İkinci mektup sahibi olan Fehame ise Mehabe ile aynı evde büyümüş, eğitim almış, evliliği lüks ama şiddet üzerine kurulmuş, çocukları için buna katlanan bir kadındır. 7. mektubun sahibi Sabahat ise aldatılmadan muzdarip bir kadındır. Konuşmalar karşılıklı fikir alışverişleri ile dolu olup öncelikle aşk konusu tartışılmıştır. Aşk konusunda bütün inancını yitirmiş olan Fehame'ye karşı Mehabe hayata karşı heyecanı, mutluluğu ve aşkı şöyle tasvirlemiştir; “Benim anlatmak istediğim hulki ve fitri olan bir istidat ve ihtiyaçtır. Sevmek ve sevilmek, işte bu mecburiyet ve cibillet-i beşeriyedendir güzelim. Cemiyet-i beşeriyetin intizamı, ailelerin aheng-i mesudiyeti, zevceynin imtizac-ı bahtiyarisi bununla kaimdir.” (Aliye, 2019: 50, 51) Bu düşüncelere karşı Fehame, evliliğin ilk adımında büyüklerin ve gençlerin aradığı şeyin çok önemli olduğunu vurgular. Zira Mehabe'yi verdiklerinde damadın eşini memnuniyeti sorgulanmışken, Fehame de erkeğin maddiyatı ve ev geçindirme gücü ön plandadır. Fehame, kadının maddiyat aradığı erkekten aşk ve sevgiyi beklememesi gerektiğini düşünürken Mehabe, sevmek ya da sevilmenin sadece insanlara mahsus bir özellik olmadığını hayvanların dâhil bu duyguyu yaşadıklarını kaleme alıp bütün mahlûkattan daha şerefli ve övülmüş olan insanın aşka ve sevgiye daha layık olduğunu, maşuka gerek olmadan insanın içindeki aşkı yitirmeden aşka âşık olunabileceğini savunur.

Eserde dikkat çeken konulardan biri kadınların her zaman kendini idare edecek kadar servet sahibi olması gerektiğidir. Kadınların güçlü olması, toplumda her zaman bilgisi ve becerisi ile yer alması gerektiğini de baskın şekilde vermiştir. Eserde verilmek istenen mesajların yanında mektup sahiplerinin yaşadıkları olayların dedikoduları da aralara serpiştirilmiştir. Bu dedikodular esere hareket katıp, daha realist bir bakış sağlamış ve mektup yazarları vasıtasıyla yazarın topluma vermek istediği hayat manzaralarına olanak sağlamıştır. Mesela; evliliğin kutsallığına inanan Mehabe'nin ve

kendisinden daha güzel ya da eğitilmiş olmayan kadınlarla aldatılan Sabahat'ın yaşadığı olayları dedikodu şeklinde Fehame'ye anlatışı ile yazar, topluma gayri meşru ilişkilerin hoş olmadığını, burada gerçek aşkın aranmaması gerektiğini, hür ve özgürlüğün aslında evlilikte çatısı altında olduğunu, kadının aldığı ilgiye göre nasıl değişim gösterdiğini vermeye çalışmıştır. Evlilikteki mutsuzluğun sebebini eşler arasındaki denkleğin olmayasına bağlar (Aliye, 2019: 18).

Fatma Aliye Hanım, hayattan manzaralar sunduğu eserinin sonunda konuları birbirine bağlayıp levâ-yih-i hayatın her zaman saadet kokulu manzara olmadığını, birbirinden renkli ve mütelevvi olduğunu, insanın kendi manzarası ne olursa olsun başkasının manzarasından etkilendiğini, kadının toplumdaki kendi yerini her zaman koruması gerektiğini, erkek ya da kadın fark etmeksizin herkesin eşine çeyiz olarak hürmet, muhabbet ve güven götürmesi gerektiğini kaleme almıştır. Bunun yanında eserin sonunda ilmin ne olduğu sorusuna da yer vermiştir. Ona göre ilim, insanın önce kendisini sonra çevresini ve evreni anlaması, bilmesidir. Erkeklerin kötü eylemleri uğruna hiçbir kadın ahmak olmamalı, hayatı, düşleri ve hayat manzaralarını karartmamalıdır (Aliye, 2019: 80, 83, 84, 85).

Çalışmaları göz önüne alındığında her iki yazarın da kadına, kadının annelik modeline, kadının toplumdaki yerine önem veren ve yazılarında bunu vurguladığı görülmüştür. Yazılarında öne çıkan ortak noktalardan biri, düşüncelerini ince tasvirlerle ve eserlerindeki kişiler üzerinden ya da diyaloglar şeklinde vermekte olup konuları birbirine bağlayarak okuyucusunu sıkmadan, akıcı bir dil kullanarak vermiştir. Kadınların güzelliklerinden önce anne olmalarını önemsemişler, çocukları için evliliklerine katlanan kadınlardan bahsederken onları mutsuzluklarına rağmen güçlü kadın olarak göstermekle birlikte, çocukların beşiklerinin önünde secde etmelerine (Karaca, 2011: 97; Ziyâde, 2012b: 26) kadar çocuk yetiştirilmesine önem vermişlerdir. Kadınların çalışmalarını, kendilerini edebî, kültür ve sosyal sahada geliştirmelerini, kendi maddi güçlerini elde tutmaları gerektiğini her zaman vurgulamaktadırlar. Sadece çocuklarının ve ailenin *değil* toplumun da güçlü kadına ihtiyacı olduğunu vurgulamışlardır. Bunun için her iki yazar da Arap ve Türk olmak üzere kendi toplum kuruluşlarında söz sahibi olan ve kendini gösteren kadın yazarlar olmuşlardır. Edebî anlamda gelişimin sağlanması adına her iki yazar da evlerinde ya da derneklerde edebî sohbetlerin yapıldığı toplantılar düzenlemişlerdir.

Türk ve Arap edebiyatında önemli yere sahip olan bu iki yazar, ele aldıkları konular ve hayata katmak istedikleri konusunda hem fikir olmalarına rağmen anlatım şekillerinde farklılık göstermişlerdir. Her ikisi de açıklayıcı anlatım biçimi kullanmışlar fakat Mey Ziyâde Fatma Aliye Hanım'a nazaran düşünsel anlatımı daha ön plana almıştır. Doğayla, gölgelerle ve içinde kurguladığı dünyayı yansıtarak duygu ve düşüncelerini öykülemiştir. Örneğin Mey Ziyâde bir erkek tarafından öldürülen bir kadını tanımlarken doğanın bütün ahengini, denizin onu sarmalamasını, toplumun onun arkasından neler diyebileceğini ve o erkeğin suçunu o kadar içten ve samimi cümlelerle anlatır ki okuyucu orada yazarı fark etmez, adeta olayın ve duyguların içine gark olur. *Yâ Seyyidete'l-Bihâr*'da şöyle geçmektedir; “ Lusitania, ey yaşamın kurbanı! Ölümün ürpertisini tattın ve sonsuzluğun anlamını öğrendin. Deniz sularını delip sana ulaşan bir gözyaşı var mı? Sahip olduğun sırları okşayan bir öpücük var mı?” (Ziyâde, 2012b: 24)

Fatma Aliye Hanım da tartışmalı anlatım biçimini kullanarak eserlerindeki kadınları, mektupları vasıtasıyla fikir alışverişine yönlendirmiştir. Her iki yazarın ortak anlatım biçimlerinden biri de düşüncelerini doğrudan değil dolaylı şekilde vermiş, anlatımda ve düşüncede ikilemleri kullanmışlardır. Mektuplarda üzüntü ve mutluluk faktörünü aynı anda ele almışlardır. Kadınlardaki şefkat ve mücadele arasındaki gelgitlerini, içlerindeki mutluluk ve mutsuzlukları hayatın derinliklerinde aynı anda hissettirmişlerdir. Bu duyguyu vermeleri muhtemelen hüznün ve mutluluk faktörlerinin birbirini çekmesi ile bağlantılıdır.

Sonuç

Teknolojinin gelişmesi ile mesajlaşmanın, toplu yazışmaların ön planda olduğu şu günümüzde mektuplaşma sanatı tamamen nostalji bir değer taşımış olsa bile tarihi seyri ilkçağlara kadar gitmiş, tarihi belge niteliğinde olan, duyguların ve düşüncelerin ilk paylaşıldığı bir platformdur. Hayattaki her şeye dair gözlemler, özelemler, haberler, fikirler mektubun konularını oluşturmuştur. İş, özel ve edebî mektup olarak üçe ayrılan mektup sanatında edebî ve özel mektuplar incelenmeye çalışılmıştır.

Mektup türüne kattıkları yenilikten önce aynı dönemde yaşamış olan Mey Ziyâde ve Fatma Aliye Topuz'un arasındaki kültürel ve edebî benzerliklere değinmek gerekmektedir. Çalışmanın içeriğinde hayatlarına ve edebî kişiliklerine yer verilmiş olan her iki kadın yazarda dikkat çeken noktalardan biri, her ikisinin de doğduğu andan itibaren kültürel ortamların hazır bulunmuş olmalarıdır. Mey Ziyâde Filistinli edebiyatçı Nüzhet Muammer'in kızı, Fatma Aliye Hanım ise siyaset adamı, tarihçi, hukukçu ve şair olan Ahmet Cevdet Paşa'nın kızıdır. Dolayısıyla çocukluklarından itibaren birçok bilim dalında eğitim almışlar, yabancı dile merak salmışlar, Fransızca başta olmak üzere birçok yabancı dil öğrenmişlerdir. Nitekim o dönemlerde Türkiye, Lübnan, Mısır ya da Filistin'de eğitim düzeyi yüksek ailelerin çocuklarının hemen hepsi Fransızca eğitim almışlardır. Her iki yazarın benzer noktalarından biri de yazılarını ilk yayınladıkları dönemde farklı mahlaslar kullanmış olmalarıdır. O dönemlerde edebiyat alanında kadın yazarların rağbet ya da kabul görmeyişi ki kadın yazarlara alışı olunmaması sebebiyle daha çok kabul görmeyişi, her iki kadın yazarın da yazılarında farklı isimleri kullanmaları ya da isimlerini gizlemelerine yol açmıştır. Hatta Fatma Aliye Hanım'ın "Bir Kadın" mahlasının altında gerçekten kadın olunabileceğine bile ihtimal verilmemiştir. Her iki sanatçı da ilk eserlerini çeviri üzerine vermelerine rağmen kendi ana dillerine oldukça önem vermişlerdir. Eserlerinde ve düzenledikleri edebî toplantılarda kendi vatanlarının önemini, milliyetçiliklerinin, Türkçe ve Arapçanın kıymetinin bilinmesi üzerinde oldukça durmuşlardır.

Mektup yazma sanatı kendini edebî anlamda 20.yy'ın başlarında göstermiş, birçok edebiyatçının kalemini celp etmiştir. Fatma Aliye Hanım ve Mey Ziyâde'yi bu bağlamda diğer birçok edebiyatçıdan ayıran nokta her ikisinin de kadın sorunlarını ele alışlarıdır. Farklı toplumlarda ve topraklarda yaşamış olmalarına rağmen kadının toplum içerisindeki yerinin nasıl olması gerektiğini, kadınların alması gereken eğitimin önemini, hatta erkeklerin bu kadın hareketinde durması gereken yeri her iki sanatçı da ele almıştır. Mey Ziyâde doğunun kadının ekonomik, kültürel, sosyal ve edebî alanda kendini göstermesini ve nasıl ilerlemesi gerektiğini Zulûmât ve Eşi'a (Karanlıklar ve Işıklar), Ğâyetü'l-Hayat (Hayatın Gayesi) ve *Resâilu Mey* (Mey'in Mektupları) adlı çalışmalarında kaleme almıştır. Fatma Aliye Hanım da kadınların sıkıntılarını, toplumdaki yerlerini ve kadın hareketini kadınların kendi aralarında mektuplaştıkları Levâyih-i Hayat (Hayat Sahneleri) adındaki eserinde vermiştir.

Mektup yazma sanatına farklı bir bakış ve yenilik getiren bu eserlerdeki kadınların paylaşımları mutluluk, evlilik, erkekler ve hayat gibi konular çerçevesinde olmasına rağmen birbirinden farklı bakış açıları ile sunulmuştur. Mektuplarda sadece kadınları olduğu gibi kabul etme yoktur, düşünce ve fikir alışverişlerinde bulunma, fikir farklılıklarında karşıdakini ikna etmeye çalışma vardır. Düşüncede çeşitlilik var olsa da konularda özellikler erkek konusunda daha çok hayvani ve dünyevi bağlantılar vurgulanmıştır. Erkeği maddi kadını manevi ya da erkeği hayvani kadını insani kategorize etme vardır. Erkek/kadın oluşumu, bu karşıt ikilemler çerçevesinde ele alınmıştır. Her iki yazarın mektupları da kendi düşüncelerinin ve duygularının ürünü olup ruhlarının derinliklerini yansıtıyordu. Araştırma esnasında okunan mektuplarda dikkat çeken şey; Mey Ziyâde ve Fatma Aliye Hanım'ın düşüncelerindeki değişkenliklerdir. Birçok mektupta zenginlik ile yoksulluk, aşk ile nefret, güzellik ile çirkinlik, zalimlik ve anlayışlı olma, dürüstlük ve ikiyüzlülük, zafer ve kırgınlıklar bir arada verilmiş, kişiliklerindeki yansımaları ve duygularındaki değişkenlikleri aynı anda verip okuyucuya farklı tatlarda sunumlar hazırlamışlardır.

Yaşanılan topraklar, inançlar veya fikirler farklı olsa da her iki kadın yazar da "mutluluk" için çabalamaktadır. Eserlerinde kadınların arzuladıkları ya da kadınlara vermek istenilen uzun zamandır mahrum kalınan ve giderek daha fazla özlenen mutluluğa ulaşma arzusu ve onu elde etmeye kararlıdır. Mey Ziyâde ve Fatma Aliye Hanım da mahir ve etkili kalemleri ile Arap ve Türk kadınlarına hitap edip, damarlarına yeni bir ruh aşılayarak kaybettikleri asıl hedefin kendileri olduğunu bildirip, öz benliklerini ve mutluluklarını aramaya teşvik etmişlerdir. Aralarındaki fark Mey Ziyâde mesajlarını direk kendi kalem ile verirken Fatma Aliye Hanım, başkalarının yazdıkları mektuplar vasıtasıyla aktarmıştır. Bunun yanında hemcinslerine hizmet veren yazarlar, modern çağda Doğulu kadınların sorunlarına değindikleri gibi kadınların modern çağda Doğu'daki kültürel, sosyal ve politik ilerlemeye nasıl katkıda bulunduğunu da ele almışlardır.

Kaynaklar

- Akün, Ö. F. (1996). Gülnar Hanım. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 14, ss. 243-248). İstanbul: TDV Yayınları.
- Aliye, F. (2019). *Levâ-yih-i Hayat*. İstanbul: Turkuvaz kitap.
- Andı, K. (2006). "Servet-i Fünûn Mecmuası". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 4(7), 533-544.
- Arseven, T. (t.y.). "Zafer Hanım ve Aşk-ı Vatan'ın Türk Edebiyatındaki Yeri". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, (7/2).
- Aşa, H. E. (1995). İslam Ansiklopedisi. *Fatma Aliye Hanım* (C. 12, ss. 261-262). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Aytaç, B. (2002). "The Question of Women in the Works of Selma Rıza and May Ziyadeh". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, (42), 67-77.
- Ayyıldız, E. (2004). Mey Ziyâde. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 29, ss. 498-499). Ankara: TDV Yayınları.
- Ayyıldız, E. (2006). Mustafa Sâdık er-Râfî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 31, ss. 353-354). İstanbul: TDV Yayınları.
- Banarlı, N. S. (2001). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi* (C. 2). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Canbaz Yumuşak, F. (2013). "Muhafazakar Müslüman Bir Kadın Portre: Fatma Aliye Hanım". *Muhafazakar Düşünce*, (37), 103-112.
- Çetiner, B. (2002). İslam Ansiklopedisi. *Anistâs Mârî el-Kermelî* (C. 25). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Çiçek, H. (2021). "Bâhisetu'l-Bâdiye ve Kadın Hakları Bağlamında 'En-Nisâiyât' Adlı Eseri". *İslami İlimler Araştırmaları Dergisi*, (10), 6-33.
- Donbay, A. (2011). "Edebiyatımızda "Mektup" Türü ile İlgili Başlıca Çalışmalar". *Erdem*, (61), 83-101.
- Emir, S. (1977). *Mektup Yazma Sanatı*. İstanbul: Emir Yayınları.
- Esved, H., ve Şavak, A. (2021). ادب الرسائل الشخصية عند جبران خليل جبران: رسائله مع مي زيادة أنموذجاً. *Istanbul Journal of Arabic Studies*, 4(2), 223-248. <https://doi.org/10.51802/istanbuljas.994235>
- eş-Şeyh, Ğ. (1994). *Mey Ziyâde*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Hanım, F. A. (2005). *Muhaderat*. İstanbul: Beyaz Balina Yayınları.
- Kalyon, F., & Hager, S. A. O. (2023). "Mey Ziyade'den Hareketle Ayşe Teymûri'ye Dair Değerlendirmeler". *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*.
- Karabela, N. (2011). "Ahmed Emin'in Mektuplarındaki Önemli Temalar". *Şarkiyat Mecmuası*, (18), 57-71.
- Karaca, Ş. (2011). "Fatma Aliye Hanım'ın Türk Kadın Haklarının Düşünsel Temellerine Katkıları". *Karadeniz Araştırmaları*, (31), 93-110.
- Kılıç, H. (1995). Emîr Şekîb Arslan. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 11, ss. 151-153). İstanbul: TDV Yayınları.
- Koç, M. (2012). "Üdebâ-Yı Nisvânın Yardımcısı" Ahmet Midhat Efendi Ve Fatma Aliye Hanım". *A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (48), 191-216.
- Kurnaz, Ş. (2007). "Emine Semiye'nin Ablası Fatma Aliye'ye Mektupları". *Türkbilig*, (14), 131-142.
- Müller, F. M. (2012). *İbtisâmât ve Dümu`* (Çev.: M. Ziyâde). Kahire: Müessesetü'l-Hindâvî.
- Öksüz, H. (2001). "Batı Trakya Türk Basınında Atatürkçü Bir Gazete İnkılâp (1930-1931)". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 17(50), 473-490.

- Özdemir, E. (2008). Edebiyat Bilgileri Sözlüğü. *Açık Mektup*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Özdemir, M., & Eroğlu, A. (2016). "Fatma Aliye Hanım'ın Romanlarında Kız Çocuklarının Eğitimi". *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (32), 70-84.
- Özdemir, M. & İdi Tulumcu Feride. (2017). "Değerler Eğitiminde Edebî Eserlerden Yararlanma: Fatma Aliye'nin Muhadarat Romanı Örneği". *Sakarya University Journal of Education*, (7), 720-729.
- Öztürk, Z. (2020). Hanımlara Mahsus Gazete. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi: C. EK-1* (2. bs, ss. 533-534). Ankara: TDV Yayınları.
- Parsova, G., & Piri, İ. (2018). "Tanzimat Dönemi Aydınlarından Fatma Aliye". *Akademik Bakış Dergisi*, (68), 124-139.
- Şükrü Haluk Akalın. (2011). Türkçe Sözlük. *Gerçekçilik* (11. bs, ss. 930-931). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Tanpınar, A. H. (1988). *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Tekin, M. (2011). Tercümân-ı Hakikat. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 40, ss. 497-498). İstanbul: TDV Yayınları.
- Tıgılı, Ö. H. (2008). "Tarihten Bir Sima: Fatma Aliye Hanım". *Toplum ve Demokrasi*, (2), 253-256.
- Uçar, Ö. (2022). Mehâsin: Resimli-Renkli Ve 'Kadınlara Mahsus' İlk Dergi. *Tarihdergi*, (Haziran). Geliş tarihi gönderen <https://tarihdergi.com/mehasin-resimli-renkli-ve-kadinlara-mahsus-ilk-dergi/>
- Üstün, K. (2017). "İkdam Gazetesinde Edebî Faaliyetler (1894-1913)". *Türkbilig*, (37), 135-154.
- Ziyâde, M. (1954a). *Resâilu Mey*. Beyrut: Dâru Beyrût.
- Ziyâde, M. (1954b). *Resâilu Mey. Bâhisetü'l-Bâdiye*. Beyrut: Dâru Beyrût.
- Ziyâde, M. (1980). *Verde el-Yâzıcı*. Beyrut: Müessesu Nevfel.
- Ziyâde, M. (2012a). *El-Musâvât*. Kahire: Müessesu'l-Hindavi.
- Ziyâde, M. (2012b). *Zulümât ve Eşi`a*. Kahire: Müessesetü'l-Hindâvî.
- Ziyâde, M. (2013). *Ğayetü'l-Hayat*. Kahire: Müessesetü'l-Hindâvî.
- Ziyâde, M. (2017). *Dalğanın Dönüşü* (Çev.: G. Yüçetürk). İstanbul: Demavend Yayınları.
- Ziyâde, M. (t.y.). *Sevânihu Fetât*. Müessesu Nevfel.

İnternet Kaynakları

- URL-1. <https://aawsat.com/home/article/1535471/>, el-Mahrusa, (Erişim: 16.04.2024).
- URL-2. Servet-i Fünûn Dergisi'nin Kısa Tarihi, <http://www.servetifunundergisi.com/servet-i-funun-dergisi-kisa-tarihi/>, (Erişim: 06.05.2024).